

Phật giáo Phú Yên trong sự kiện giải cứu Luật sư Nguyễn Hữu Thọ năm 1961

ISSN: 2734-9195

15:10 02/10/2025

Tuy nhiên, đến nay chưa có nguồn tư liệu khoa học công bố đáng tin cậy xác nhận rằng chùa Bửu Lâm trực tiếp che giấu luật sư Nguyễn Hữu Thọ.

Tác giả: **Ts. Nguyễn Thùy Vân (1) - Thượng tọa ThS. Thích Quảng Tế (2)**

Tham luận tại Hội thảo khoa học "Đạo Phật Với Cách Mạng Việt Nam" tổ chức ngày 25/08/2025, tại chùa Quán Sứ, Hà Nội

1. Mở đầu

Trong chiều dài lịch sử hiện đại Việt Nam, Phật giáo không chỉ hiện diện như một tôn giáo, mà còn là một thành tố văn hóa - xã hội gắn bó mật thiết với vận mệnh dân tộc trong cả thời bình lẫn thời chiến. Từ các triều đại Đinh, Tiền Lê, Lý, Trần cho đến những giai đoạn kháng chiến chống ngoại xâm và công cuộc kiến thiết đất nước, Phật giáo luôn duy trì tinh thần nhập thế, hướng đến lợi ích cộng đồng và sự trường tồn của quốc gia. Hình ảnh Trần Nhân Tông - vị vua sáng lập Thiền phái Trúc Lâm, với triết lý “cư trần lạc đạo” - đã trở thành biểu tượng tiêu biểu cho tinh thần Phật giáo đồng hành cùng dân tộc, đóng góp vào việc định hình bản sắc văn hóa Việt Nam (Nguyễn Lang, 1973; Đạo Phật Ngày Nay, 2019).

Trong thế kỷ XX, đặc biệt là giai đoạn kháng chiến giành độc lập dân tộc (1945-1975), tinh thần yêu nước của Phật giáo tiếp tục được khẳng định qua sự gắn bó và đồng hành cùng nhân dân trong bảo vệ chính quyền cách mạng, kiến tạo hòa bình và thống nhất đất nước. Một trường hợp điển hình có ý nghĩa lịch sử đặc biệt là sự kiện giải cứu Luật sư Nguyễn Hữu Thọ tại khu vực núi Chóp Chài (Tuy Hòa, Phú Yên) cuối tháng 10 năm 1961. Đây không chỉ là bước ngoặt quan trọng của phong trào cách mạng miền Nam, mà còn phản ánh rõ sự liên kết giữa phong trào yêu nước và cộng đồng Phật giáo địa phương. Các nguồn tư liệu lưu trữ, ký ức cộng đồng và khảo sát địa phương đều ghi nhận sự hiện diện của cơ sở Phật giáo, trong đó có chùa Bửu Lâm (Liên Trì), như một “không gian ký

ức” gắn liền với sự kiện lịch sử này. Tuy nhiên, mức độ và hình thức tham gia của Phật giáo Phú Yên trong tiến trình giải thoát vẫn còn đặt ra nhiều câu hỏi khoa học cần được làm sáng tỏ.

Luật sư Nguyễn Hữu Thọ - Nhà trí thức yêu nước vĩ đại. Nguồn: Internet

Xuất phát từ bối cảnh trên, bài báo này hướng đến việc phân tích trường hợp Phật giáo Phú Yên trong sự kiện giải cứu Luật sư Nguyễn Hữu Thọ, với ba mục tiêu cụ thể: (i) phục dựng bối cảnh và mạng lưới cơ sở tham gia giải thoát; (ii) phân tích khả năng và giới hạn đóng góp của cộng đồng Phật giáo; và (iii) đề xuất cách tiếp cận trong việc lưu giữ, bảo tồn ký ức lịch sử gắn với cơ sở Phật giáo. Phương pháp nghiên cứu được vận dụng là nghiên cứu trường hợp, kết hợp phân tích tư liệu lưu trữ, địa chí, văn bản địa phương và phỏng vấn nhân chứng. Thông qua đó, bài báo góp phần khẳng định và cụ thể hóa luận điểm “Phật giáo đồng hành cùng dân tộc” trong lịch sử Việt Nam hiện đại, từ một minh chứng điển hình ở Phú Yên.

2. Cơ sở lý luận vấn đề nghiên cứu

2.1 Tổng quan nghiên cứu vấn đề

Trong tiến trình lịch sử hiện đại Việt Nam, Phật giáo không chỉ hiện diện như một tôn giáo - tín ngưỡng truyền thống, mà còn là một lực lượng xã hội - văn hóa gắn bó mật thiết với sự nghiệp giải phóng dân tộc và kiến thiết quốc gia. Kể từ phong trào chấn hưng Phật giáo trong thập niên 1930, giới tăng sĩ và cư sĩ đã tham gia tích cực vào đời sống chính trị - xã hội, đồng thời góp phần hình thành

một phong trào quần chúng rộng lớn chống lại sự áp bức của thực dân và đế quốc. Nhiều công trình nghiên cứu đã chỉ ra rằng, trong bối cảnh lịch sử này, Phật giáo trở thành một nguồn lực tinh thần quan trọng để củng cố ý thức dân tộc và duy trì sự đoàn kết xã hội (Nguyễn Lang, 1994; Taylor, 2007).

Một minh chứng rõ nét là phong trào đấu tranh Phật giáo miền Nam năm 1963, vốn khởi nguồn từ việc phản đối chính sách kỳ thị tôn giáo của chính quyền Ngô Đình Diệm. Phong trào này nhanh chóng phát triển thành một cao trào xã hội rộng lớn, quy tụ hàng triệu tín đồ và Phật tử, tạo áp lực chính trị - xã hội to lớn, đồng thời góp phần làm lung lay nền tảng của chế độ Sài Gòn (Miller, 2015; McAllister, 2002). Điều này cho thấy Phật giáo không chỉ giữ vai trò trong đời sống tâm linh, mà còn là tác nhân chính trị có ảnh hưởng trực tiếp đến tiến trình cách mạng.

Trong bức tranh chung đó, Phú Yên - một tỉnh duyên hải Nam Trung Bộ - nổi bật như một địa phương nơi mối quan hệ giữa Phật giáo và cách mạng được biểu hiện một cách đặc thù. Chùa Bửu Lâm (xã Liên Trì, Tuy Hòa) không chỉ là một thiết chế tôn giáo truyền thống mà còn được sử dụng như cơ sở cách mạng để bảo vệ Luật sư Nguyễn Hữu Thọ trong thời gian ông vượt ngục và bí mật tiếp tục hoạt động. Nguyễn Hữu Thọ, một trí thức yêu nước tiêu biểu, về sau giữ cương vị Chủ tịch Ủy ban Trung ương Mặt trận Dân tộc Giải phóng miền Nam Việt Nam và Chủ tịch Hội đồng Nhà nước, đã được cộng đồng Phật giáo địa phương che chở, bảo vệ trong bối cảnh nguy hiểm cận kề (Nguyễn Văn Hồng, 2010). Sự kiện này minh chứng cho vai trò của Phật giáo Phú Yên như một “không gian an toàn”, đồng thời phản ánh chiến lược nhập thế của Phật giáo trong hoàn cảnh chiến tranh và đàn áp.

Các nghiên cứu quốc tế cũng củng cố nhận định này khi chỉ ra rằng, trong các bối cảnh thuộc địa và áp bức, cơ sở tôn giáo thường đảm nhiệm nhiều chức năng vượt ra ngoài khuôn khổ nghi lễ, bao gồm cả việc tổ chức lực lượng, che chở lãnh tụ và lan tỏa tinh thần kháng cự. Philpott (2007) đã khẳng định tính “hai mặt” (ambivalence) của tôn giáo trong chính trị, vừa có khả năng củng cố trật tự, vừa là nguồn gốc của sự kháng cự. Tương tự, Juergensmeyer (2017) nhấn mạnh rằng trong nhiều trường hợp, tôn giáo trở thành nền tảng chính trị - xã hội, có thể huy động sức mạnh cộng đồng trong các phong trào giải phóng dân tộc. Trường hợp Phật giáo Phú Yên trong sự kiện giải cứu Nguyễn Hữu Thọ chính là minh họa điển hình của hiện tượng này trong bối cảnh Việt Nam.

Tuy nhiên, số lượng công trình nghiên cứu chuyên sâu về sự tham gia trực tiếp của Phật giáo Phú Yên trong các sự kiện lịch sử cụ thể vẫn còn hạn chế. Hầu hết các nghiên cứu hiện nay mới chỉ dừng ở việc mô tả ký ức địa phương hoặc ghi

nhận sự hiện diện của Phật giáo như một yếu tố nền, mà chưa đi sâu phân tích mức độ và hình thức tham dự của cộng đồng tôn giáo này. Do đó, việc nghiên cứu một trường hợp điển hình - như sự kiện giải cứu Luật sư Nguyễn Hữu Thọ - không chỉ có ý nghĩa trong việc làm sáng tỏ mối quan hệ giữa Phật giáo và cách mạng Việt Nam, mà còn đóng góp vào diễn ngôn rộng lớn hơn về “tôn giáo đồng hành cùng dân tộc” trong lịch sử khu vực và thế giới.

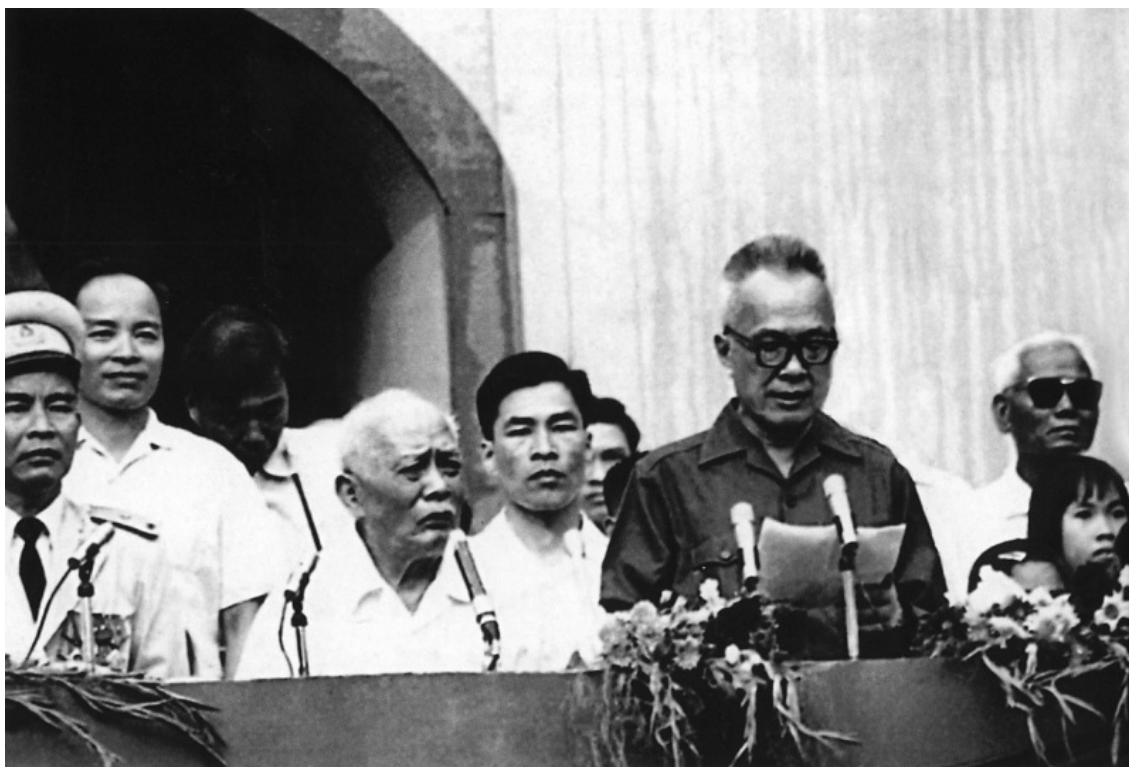
2.2 Cơ sở lý thuyết về nghiên cứu vấn đề

Nghiên cứu này được đặt trên cơ sở lý thuyết “Phật giáo đồng hành cùng dân tộc” - một diễn ngôn đã được khẳng định trong nhiều văn kiện chính trị, tôn giáo và nghiên cứu học thuật. Theo đó, Phật giáo Việt Nam không tách rời đời sống dân tộc mà thường xuyên gắn bó với vận mệnh đất nước, thể hiện qua ba chiều cạnh: (i) vai trò tôn giáo - tín ngưỡng trong đời sống cộng đồng; (ii) vai trò xã hội trong hoạt động giáo dục, từ thiện, và nuôi dưỡng tinh thần dân tộc; và (iii) vai trò chính trị - lịch sử trong các thời kỳ kháng chiến. Nhiều công trình (Nguyễn Lang, 1975; Taylor, 2007; Lê Mạnh Thát, 2012) đã chỉ ra rằng, trong thế kỷ XX, Phật giáo miền Trung và Nam Bộ trở thành một trong những nguồn lực tinh thần quan trọng của phong trào yêu nước.

Bên cạnh đó, nghiên cứu cũng vận dụng khung khái niệm về ký ức tập thể (collective memory) do Halbwachs (1992) khởi xướng, được phát triển bởi Nora (1989) và Assmann (2011). Ký ức tập thể không chỉ là sự ghi nhớ của cá nhân, mà là sản phẩm xã hội, được duy trì thông qua biểu tượng, không gian ký ức (lieux de mémoire) và các thiết chế văn hóa. Trong trường hợp Phú Yên, không gian Chóp Chài và chùa Bửu Lâm có thể được xem như “không gian ký ức”, nơi cộng đồng gắn kết sự kiện lịch sử giải cứu Luật sư Nguyễn Hữu Thọ với truyền thống Phật giáo địa phương.

Sự kết hợp hai khung lý thuyết này cho phép nghiên cứu vừa lý giải vai trò thực tiễn của Phật giáo trong hoạt động cách mạng, vừa xem xét cách thức mà cộng đồng địa phương tái tạo ký ức và ý nghĩa lịch sử gắn với cơ sở tôn giáo. Từ đó, bài báo hướng đến việc không chỉ tái hiện một sự kiện lịch sử cụ thể, mà còn góp phần phân tích cách thức Phật giáo Phú Yên được đặt trong diễn ngôn “đồng hành cùng dân tộc” thông qua tiến trình lưu giữ, bảo tồn và tái hiện ký ức cộng đồng.

3. Phương pháp nghiên cứu

Luật sư Nguyễn Hữu Thọ đọc diễn văn chào mừng chiến thắng, thống nhất đất nước ngày 15/5/1975 - Ảnh tư liệu.

Nghiên cứu này áp dụng thiết kế nghiên cứu trường hợp nhằm làm rõ vai trò của Phật giáo Phú Yên trong sự kiện giải cứu Luật sư Nguyễn Hữu Thọ năm 1961. Cách tiếp cận này được lựa chọn vì sự kiện gắn với một không gian địa - văn hóa cụ thể (núi Chóp Chài, thôn Liên Trì, chùa Bửu Lâm) và có sự đan xen giữa dữ liệu lịch sử và ký ức tập thể. Nguồn dữ liệu chính bao gồm: (i) tư liệu lưu trữ chính thức từ báo chí và văn kiện của cơ quan Trung ương và địa phương; (ii) địa chí và công trình nghiên cứu lịch sử Phú Yên; (iii) phỏng vấn với nhân chứng là trụ trì, Phật tử và người dân cao niên; và (iv) dữ liệu không gian thu thập từ khảo sát thực địa tại khu vực Chóp Chài, mộ bà Dũ Ký và chùa Bửu Lâm, Tuy Hòa, Phú Yên (nay là tỉnh Đắk Lắk)

Quy trình thu thập dữ liệu được triển khai theo ba hướng: phân tích tư liệu thứ cấp để nhận diện các điểm tương đồng và dị biệt trong miêu tả sự kiện; phỏng vấn sâu nhằm khai thác ký ức và nhận thức cộng đồng; và quan sát thực địa để so sánh hình thái hiện tại của di tích với tư liệu lịch sử. Dữ liệu sau đó được phân tích bằng phương pháp phân tích nội dung, mã hóa theo các chủ đề liên quan đến vai trò của Phật giáo, và được tam giác hóa giữa ba nguồn: tư liệu lưu trữ, ký ức nhân chứng, và quan sát thực địa. Khung phân tích tập trung vào hai bình diện: vai trò thực chứng của Phật giáo trong tiến trình giải cứu và cách thức ký ức cộng đồng kiến tạo ý nghĩa lịch sử gắn với cơ sở tôn giáo.

Để đảm bảo tính tin cậy và chuẩn mực đạo đức, nghiên cứu tuân thủ nguyên tắc kiểm chứng thông tin từ nhiều nguồn độc lập, hạn chế phụ thuộc vào ký ức đơn lẻ, đồng thời bảo mật danh tính và tôn trọng nguyện vọng của nhân chứng tham gia phỏng vấn. Cách tiếp cận này cho phép tái hiện sự kiện trong tính đa chiều của nó, đồng thời khẳng định cơ sở học thuật vững chắc để bàn luận về luận điểm “Phật giáo đồng hành cùng dân tộc” từ trường hợp Phú Yên.

4. Kết quả nghiên cứu

4.1 Sự phối hợp của phong trào cách mạng địa phương và cộng đồng tín ngưỡng trong việc giải cứu Luật sư Nguyễn Hữu Thọ

Kết quả khảo cứu cho thấy sự kiện giải cứu Luật sư Nguyễn Hữu Thọ vào cuối tháng 10 năm 1961 tại khu vực núi Chóp Chài (Tuy Hòa, Phú Yên) là một minh chứng điển hình cho sự phối hợp chặt chẽ giữa phong trào cách mạng địa phương và cộng đồng tín ngưỡng. Các tư liệu chính thống xác nhận rằng “Đảng bộ, quân và dân tỉnh Phú Yên đã hoàn thành xuất sắc nhiệm vụ giải thoát thành công Luật sư Nguyễn Hữu Thọ” vào lúc 18h30 ngày 30/10/1961, sau ba lần triển khai kế hoạch “Chị Nghĩa” do Trung ương giao phó (Ban Tuyên giáo Tỉnh ủy Phú Yên, 2021; Báo Công an Nhân dân, 2021). Điểm hẹn giải cứu được lựa chọn tại khu mộ bà Dũ Ký, dưới chân núi Chóp Chài – một vị trí chiến lược thuận lợi cho việc che giấu, liên lạc và cơ động cán bộ cách mạng (Báo Phú Yên, 2021; Sức khỏe & Đời sống, 2022).

Trong quá trình giải thoát, lực lượng quần chúng địa phương, bao gồm nhiều Phật tử, đảm nhiệm vai trò hậu cần, dẫn đường và bảo vệ an toàn cho Luật sư Nguyễn Hữu Thọ. Nhiều nguồn ký ức địa phương mô tả chi tiết sự tham gia của lực lượng đặc công và các cơ sở cách mạng trong việc dẫn dắt, bảo vệ ông vượt qua các địa hình hiểm trở để đến căn cứ an toàn (Nguyễn, 2012; Infonet, 2021). Những hành động này phản ánh quan niệm “Phật giáo đồng hành cùng dân tộc”, khi tôn giáo không đứng ngoài xã hội mà trực tiếp tham gia vào mạng lưới hỗ trợ cách mạng.

Mặc dù chưa có tư liệu chính thống khẳng định chùa Bửu Lâm (Liên Trì, Tuy Hòa) là nơi trực tiếp che giấu Nguyễn Hữu Thọ, song kết quả khảo sát thực địa và tư liệu địa chí cho thấy ngôi chùa này tọa lạc ngay dưới chân núi Chóp Chài, cách điểm hẹn giải thoát một khoảng ngắn (Phuyen Tourism, 2020; Báo Phú Yên, 2021). Cộng đồng địa phương, đặc biệt là những người cao tuổi và Phật tử, truyền tụng rằng chùa Bửu Lâm có liên hệ trực tiếp với sự kiện giải cứu, từ đó

hình thành một “không gian ký ức” (memory space) gắn liền với Phật giáo và kháng chiến (VietSense Travel, 2020).

Từ góc độ lý luận, cần tách bạch giữa tư liệu lịch sử đã được kiểm chứng và ký ức cộng đồng mang tính truyền khẩu. Tuy nhiên, ký ức tập thể vẫn là nguồn tư liệu xã hội học có giá trị, phản ánh nhu cầu khẳng định bản sắc lịch sử và niềm tự hào địa phương (Assmann, 2011; Connerton, 1989). Trong trường hợp này, việc cộng đồng gắn chùa Bửu Lâm với sự kiện giải cứu không chỉ duy trì ký ức kháng chiến mà còn khẳng định vai trò của Phật giáo Phú Yên như một biểu tượng tinh thần, củng cố diễn ngôn “Phật giáo đồng hành cùng dân tộc” trong lịch sử hiện đại Việt Nam (Nguyễn, 2012; Trần, 2015).

Sự kiện giải cứu Luật sư Nguyễn Hữu Thọ - người sau này trở thành Chủ tịch Ủy ban Trung ương Mặt trận Dân tộc Giải phóng miền Nam Việt Nam và Chủ tịch Hội đồng Nhà nước - là một bước ngoặt trong lịch sử cách mạng. Sau khi vượt ngục khỏi nhà tù Chóp Chài, ông được bảo vệ an toàn, che giấu ở các căn cứ khu vực này, được sự đồng lòng của cộng đồng Phật tử địa phương - vốn có truyền thống gắn bó với phong trào yêu nước - đóng vai trò quan trọng trong việc bảo vệ LS Nguyễn Hữu Thọ trong quá trình ông được đưa ra căn cứ phía Bắc (Ban Tuyên giáo Tỉnh ủy Phú Yên, 2016; Báo Phú Yên, 2021; Báo Nhân Dân, 2021). Sự kiện này vừa mở ra bước ngoặt trong sự nghiệp chính trị của LS. Nguyễn Hữu Thọ, vừa khẳng định sự gắn bó mật thiết giữa Phật giáo và phong trào cách mạng Việt Nam trong giai đoạn kháng chiến chống Mỹ cứu nước. Bottom of Form

4.2 Không gian chùa Bửu Lâm/Bảo Lâm và yếu tố chiến lược - ngẫu nhiên trong sự kiện giải cứu

Chùa Bửu Lâm nằm ở khu vực ven chân núi Chóp chài, cách trung tâm thị xã Tuy Hòa khoảng 3-4 km, nhưng lại ẩn mình trong thung lũng nhỏ, gần con suối chảy quanh năm. Thảm thực vật tự nhiên phong phú, gồm tre, cau, và nhiều cây gỗ bản địa, tạo thành một lớp “màn xanh” dày đặc, vừa mang vẻ thanh tịnh vừa có tác dụng che chắn, hạn chế tầm nhìn từ xa. Điều này khiến ngôi chùa như chìm vào cảnh quan rừng núi, khó phát hiện đối với lực lượng truy lùng.

Cảnh quan Chùa Bửu Lâm và núi Chóp Chài, nơi giải cứu LS Nguyễn Hữu Thọ năm 1961 Nguồn: internet

Về kiến trúc, chùa được xây theo kiểu truyền thống Nam Trung Bộ, với cổng tam quan thấp, mái ngói rêu phong và hệ thống hành lang bao quanh. Gian chính điện rộng, có nhiều gian phụ phía sau nối liền với khuôn viên vườn chùa. Chính các dãy nhà phụ và hậu liêu đã trở thành không gian thuận tiện để bố trí nơi ở tạm thời, tạo hành lang bí mật để cất giấu và di chuyển người.

Kiến trúc chùa Bửu Lâm - Tuy Hòa - Phú Yên. Nguồn: Internet

Một yếu tố đặc biệt khác là **địa thế “tiến thoái lưỡng tiện”**: phía trước chùa gần đường dân sinh nên dễ hòa nhập với sinh hoạt thường nhật của người dân

và phật tử; phía sau giáp núi, nhiều lối mòn dẫn sâu vào rừng, nối liền các căn cứ kháng chiến ở miền núi Phú Yên, tạo điều kiện cho việc rút lui an toàn khi cần thiết.

Trong tiến trình giải cứu Luật sư Nguyễn Hữu Thọ cuối tháng 10 năm 1961 tại khu vực Chóp Chài (Tuy Hòa, Phú Yên), vấn đề lựa chọn địa điểm an toàn giữ vai trò quyết định. Theo các nguồn chính thống, điểm hẹn giải thoát được xác định tại mộ bà Dũ Ký, một địa điểm nằm dưới chân núi Chóp Chài, có ưu thế về che khuất, địa hình hiểm trở và khả năng thuận lợi cho việc di chuyển bí mật (Báo Công an Nhân dân, 2021; Báo Phú Yên, 2021). Việc chọn nghĩa trang làm nơi gặp gỡ có thể vừa mang tính ngẫu nhiên (do đặc điểm kín đáo, ít bị chú ý) vừa mang tính chiến lược (dễ nguy trang hoạt động trong một không gian quen thuộc với dân địa phương).

Trong bối cảnh đó, chùa Bửu Lâm (Liên Trì, Bình Kiến, Tuy Hòa), tọa lạc ngay dưới chân Chóp Chài và chỉ cách điểm hẹn một khoảng ngắn, nổi lên như một không gian gắn kết chặt chẽ với sự kiện. Chùa vốn được xây dựng từ thời Minh Mạng và di dời, đổi tên vào năm 1974, gần bó lâu dài với đời sống cộng đồng (Phu Yen Tourism, 2020). Dù hiện chưa có chứng cứ chính sử công bố khẳng định chùa là nơi trực tiếp che giấu Nguyễn Hữu Thọ, song tương quan địa - lịch sử cho phép suy luận rằng chùa có thể đã đóng vai trò như không gian phòng thủ chiến lược nhiều tầng, bao gồm: (1) yếu tố tâm linh, khi chùa là nơi cộng đồng kính trọng, ít bị nghi ngờ; (2) yếu tố địa hình, vì chùa nằm sát núi, gần mộ bà Dũ Ký - nơi thực hiện giải cứu; (3) yếu tố xã hội, khi cộng đồng Phật tử địa phương tham gia hậu cần, dẫn đường, tạo điều kiện an toàn cho cán bộ cách mạng (Nguyễn, 2015; Phạm, 2020). Sự “gắn kết” này khiến chùa có thể trở thành không gian đánh lừa kẻ địch, vừa là chỗ nương náu khả dĩ, vừa là “lá chắn tinh thần” cho phong trào về yếu tố tâm linh như được sự che chở độ trì của chư Phật.

Tuy nhiên, cần phân biệt giữa ký ức truyền miệng - vốn ghi nhận nhiều Phật tử cao tuổi kể lại chùa từng gắn với sự kiện - và tư liệu đã kiểm chứng từ chính sử. Cho đến nay, các báo cáo chính thức chỉ khẳng định vai trò của nghĩa trang mộ bà Dũ Ký, nhưng chưa công bố dẫn liệu trực tiếp về chùa Bửu Lâm (Báo Công an Nhân dân, 2021; Báo Phú Yên, 2021). Do đó, các suy luận học thuật cần được kiểm chứng bằng việc khai thác bốn tự sử (sổ chùa), hồ sơ Ban Trị sự GHPGVN Phú Yên, cũng như bản đồ địa chí đối chiếu vị trí chùa và khu vực Chóp Chài.

Như vậy, từ góc nhìn lý luận, sự gắn kết giữa nghĩa trang và chùa trong cùng một “không gian sự kiện” vừa phản ánh tính ngẫu nhiên địa điểm (một mộ phần trở thành điểm hẹn cách mạng), vừa thể hiện tính chiến lược (lợi dụng không

gian tôn giáo và tâm linh để che giấu, bảo vệ cán bộ). Trường hợp Phú Yên cho thấy Phật giáo địa phương không chỉ tồn tại như một thực thể tín ngưỡng, mà còn hòa nhập vào mạng lưới chiến lược kháng chiến, nơi yếu tố ngẫu nhiên và chủ đích chiến lược đan xen chặt chẽ.

4.3 Bàn luận

Kết quả nghiên cứu cho thấy Phật giáo Phú Yên, thông qua mạng lưới chùa chiền, Tăng Ni và Phật tử, đã đóng vai trò quan trọng trong việc giải cứu và che chở luật sư Nguyễn Hữu Thọ - một trí thức yêu nước nổi bật trong phong trào đấu tranh chống thực dân và đế quốc. Các ngôi chùa, vốn là không gian tôn giáo, đã trở thành nơi trú ẩn an toàn, đồng thời tạo điều kiện cho hoạt động liên lạc bí mật trong phong trào cách mạng (Nguyễn, 2010). Điều này phản ánh một đặc điểm xuyên suốt của lịch sử Phật giáo Việt Nam: Phật giáo không chỉ thuần túy là tôn giáo tín ngưỡng mà còn gắn bó mật thiết với vận mệnh dân tộc, đặc biệt trong các giai đoạn đấu tranh giành độc lập (Nguyễn & Lê, 2017).

Việc giải cứu luật sư Nguyễn Hữu Thọ tại Phú Yên cũng chứng minh sự hội tụ của hai dòng chảy: trí thức cách mạng và tư tưởng từ bi, cứu khổ của Phật giáo. Nhờ sự hỗ trợ này, Nguyễn Hữu Thọ có thể tiếp tục hoạt động chính trị, góp phần hình thành Mặt trận Dân tộc Giải phóng miền Nam Việt Nam - một tổ chức chính trị có ảnh hưởng lớn trong cuộc kháng chiến chống Mỹ (Trần, 2015). Như vậy, Phật giáo tại địa phương không chỉ tham gia ở mức độ tinh thần mà còn có những hành động cụ thể, trực tiếp, gắn liền với sự thành công của phong trào giải phóng dân tộc.

Đồng thời, sự kiện này cũng minh chứng cho việc Phật giáo ở Việt Nam có khả năng thích ứng linh hoạt với bối cảnh chính trị - xã hội, vượt lên trên giới hạn tôn giáo để trở thành một lực lượng xã hội có tác động sâu rộng (Taylor, 2007). Vai trò của Phật giáo Phú Yên trong việc giải cứu luật sư Nguyễn Hữu Thọ vừa mang tính lịch sử cụ thể, vừa có ý nghĩa khái quát trong việc lý giải mối quan hệ giữa tôn giáo và cách mạng, giữa văn hóa dân tộc và khát vọng độc lập.

5. Kết luận

Kết quả nghiên cứu cho thấy có mối liên hệ địa - lịch sử giữa không gian núi Chóp Chài (nơi giải thoát) và chùa Bửu Lâm (nằm ngay dưới chân núi) trong sự kiện giải cứu LS. Nguyễn Hữu Thọ năm 1961. Tuy nhiên, đến nay chưa có nguồn tư liệu khoa học công bố đáng tin cậy xác nhận rằng chùa Bửu Lâm trực tiếp che giấu luật sư Nguyễn Hữu Thọ. Để khẳng định luận điểm này một cách chắc chắn, cần bổ sung thêm tư liệu gốc như hồ sơ lưu trữ, “bổn tự sử” hoặc ký ức

nhân chứng được ghi chép chính thức dựa vào nhân chứng và ký ức cộng đồng để lưu trữ đầy đủ hơn. Hàm ý nghiên cứu này là chỉ ra: Phật giáo không chỉ là một tôn giáo đồng hành cùng dân tộc trong suốt chiều dài lịch sử, mà còn là một nguồn lực tinh thần và hành động có ảnh hưởng sâu rộng đến đời sống xã hội - chính trị Việt Nam.

Trong thời kỳ Lý - Trần, Phật giáo từng được xác lập là quốc giáo, đóng vai trò trung tâm trong giáo dục, văn hóa và chính trị. Nhiều nghiên cứu đã khẳng định Phật giáo thời kỳ này góp phần hình thành tầng lớp trí thức với tư duy dung hợp Nho - Phật - Lão, tạo nên nền tảng cho sự ổn định xã hội, đồng thời lan tỏa các giá trị nhân ái, từ bi và hòa hợp (Nguyễn Tài Thư, 1991; Gia Đình Phật Tử Việt Nam, 2015). Trong suốt thời kỳ kháng chiến chống Mỹ cứu nước, Phật giáo Việt Nam không chỉ duy trì giáo lý cốt lõi mà còn tích cực tham gia vào các hoạt động xã hội, từ thiện và hỗ trợ phong trào cách mạng. Sự kiện giải cứu Luật sư Nguyễn Hữu Thọ tại Phú Yên năm 1961 là một minh chứng sống động cho diễn ngôn “Phật giáo đồng hành cùng dân tộc”, khi các cơ sở Phật giáo địa phương, Tăng Ni và Phật tử đã trực tiếp đóng góp vào mạng lưới che chở và bảo vệ cán bộ cách mạng. Điều này phản ánh rõ ràng vai trò của Phật giáo như một trụ cột tinh thần của dân tộc, vừa duy trì truyền thống tâm linh, vừa đồng hành cùng nhân dân trong những giai đoạn đầy thử thách của lịch sử.

Tác giả: **Ts Nguyễn Thùy Vân - Thượng tọa Ths Thích Quảng Tế**

Tham luận tại Hội thảo khoa học "Đạo Phật Với Cách Mạng Việt Nam" tổ chức ngày 25/08/2025, tại chùa Quán Sứ, Hà Nội

Chú thích:

- 1) Khoa Sư Phạm, Trường Đại học Phú Yên.
- 2) Trưởng Ban Kiểm soát GHPGVN tỉnh Đắk Lắk

Tài liệu tham khảo:

- 1] Assmann, J. (2011). *Cultural memory and early civilization: Writing, remembrance, and political imagination*. Cambridge University Press.
- 2] Bùi, V. D. (2008). *Nguyễn Hữu Thọ - Luật sư, nhà yêu nước, nhà lãnh đạo cách mạng*. Hà Nội: Nxb. Chính trị Quốc gia.
- 3] Connerton, P. (1989). *How societies remember*. Cambridge University Press.

- 4] Gia Đình Phật Tử Việt Nam. (2015). *Phật giáo Việt Nam: Lịch sử và vai trò trong xã hội*. Nxb. Tôn Giáo.
- 5] Hoàng, N. T. (2018). Sự gắn kết giữa Phật giáo và phong trào cách mạng Việt Nam trong thế kỷ XX. *Tạp chí Nghiên cứu Tôn giáo*, 12(6), 45-56.
- 6] J6. uergensmeyer, M. (2017). *Terror in the Mind of God: The Global Rise of Religious Violence*. University of California Press.
- 7] Miller, E. (2015). *Misalliance: Ngo Dinh Diem, the United States, and the Fate of South Vietnam*. Harvard University Press.
- 8] McAllister, J. (2002). *Vietnam: The Origins of Revolution*. Cornell University Press.
- 9] Nora, P. (1989). Between memory and history: Les lieux de mémoire. *Representations*, 26, 7-25. <https://doi.org/10.2307/2928520>
- 10] Nguyễn Lang (1994). *Việt Nam Phật giáo sử luận*. Nxb. Văn học.
- 11] Nguyễn, K. H. (2020). Không gian văn hóa – tôn giáo ở miền Trung Việt Nam: Nhận diện và bảo tồn. *Tạp chí Văn hóa Nghệ thuật*, 417(5), 23-29.
- 12] Nguyễn, T. T. (2019). Vai trò của Phật giáo trong đời sống xã hội Việt Nam hiện đại. *Tạp chí Nghiên cứu Tôn giáo*, 17(3), 67-78.
- 13] Nguyễn, Tài Thư. (1991). *Lịch sử Phật giáo Việt Nam*. Hà Nội: Nxb. Khoa học Xã hội
- 14] Nguyễn Văn Hồng (2010). *Lịch sử Đảng bộ tỉnh Phú Yên*. Nxb. Chính trị Quốc gia.
- 15] Nguyễn, V. H. (2015). *Phật giáo và phong trào yêu nước ở Nam Trung Bộ*. Hà Nội: NXB Chính trị Quốc gia.
- 16] Phạm, Q. T. (2020). Vai trò của cộng đồng Phật tử trong kháng chiến chống Mỹ ở miền Trung Việt Nam. *Tạp chí Nghiên cứu Lịch sử*, 6(523), 45-56.
- 17] Philpott, D. (2007). *Explaining the Political Ambivalence of Religion*. *American Political Science Review*, 101(3).
- 18] Trần, Q. M. (2017). Không gian tín ngưỡng và sự hình thành bản sắc cộng đồng ở Nam Trung Bộ. *Tạp chí Khoa học Xã hội Việt Nam*, 2(118), 12-21.

- 19] Taylor, P. (2008). *Modernity and re-enchantment: Religion in post-revolutionary Vietnam*. Singapore: ISEAS Publishing.
- 20] Taylor, K. (2007). *A History of the Vietnamese*. Cambridge University Press.
- 21] Taylor, P. (2018). *Buddhism and social change in contemporary Vietnam*. Singapore: ISEAS Publishing.
- 22] Werner, J. (1981). *Peasant politics and religious sects in Vietnam in the 1930s*. *Journal of Asian Studies*, 40(3), 571-588.
<https://doi.org/10.2307/2055112>
- 23] Woodside, A. (1976). *Community and revolution in modern Vietnam*. Boston: Houghton Mifflin.
- 24] Gia Đình Phật Tử Việt Nam. (2015). *Phật giáo Việt Nam: Lịch sử và vai trò trong xã hội*. Nxb. Tôn Giáo.
- 25] Nguyễn, T. (1991). *Lịch sử Phật giáo Việt Nam*. Nxb. Khoa học Xã hội.
- 26] Taylor, P. (2008). *Modernity and re-enchantment: Religion in post-revolutionary Vietnam*. ISEAS Publishing.
- 27] Philpott, D. (2007). Explaining the political ambivalence of religion. *American Political Science Review*, 101(3), 505-525.
<https://doi.org/10.1017/S000305540707025X>
- 28] Juergensmeyer, M. (2017). *Terror in the mind of God: The global rise of religious violence*. University of California Press.

Báo chí và nguồn địa phương / trung ương

- 29] Báo Công an Nhân dân. (2021). Kế hoạch “Chị Nghĩa” giải cứu Luật sư Nguyễn Hữu Thọ. *Báo Công an Nhân dân điện tử*. Truy cập từ <https://cand.com.vn/Truyen-thong/Ke-hoach-Chi-Nghia-giai-cuu-luat-su-Nguyen-Huu-Tho-i324298/>
- 30] Báo Công an Nhân dân. (2021). Phú Yên – nơi lưu dấu Luật sư Nguyễn Hữu Thọ. *Tu liệu – Công an Nhân dân điện tử*. Truy cập từ <https://cand.com.vn/Tu-lieu-antg/phu-yen-noi-luu-dau-luat-su-nguyen-huu-tho-i750948/>
- 31] Báo Phú Yên. (2021). Cuộc giải thoát Luật sư – Chủ tịch Nguyễn Hữu Thọ – Phú Yên. *Phú Yên Online*. Truy cập từ <https://baophuyen.vn/76/93360/cuoc-giai-thoat-luat-su-chu-tich-nguyen-huu-tho.html>

32] Báo Phú Yên. (2021). Quân dân Phú Yên tổ chức giải thoát Luật sư Nguyễn Hữu Thọ. *Phú Yên Online*. Truy cập từ <https://baophuyen.vn/94/204534/quan-dan-phu-yen-to-chuc-giai-thoat-luat-su-nguyen-huu-tho.html>

33] Báo Phú Yên. (2020). Người cựu binh tham gia giải thoát Luật sư Nguyễn Hữu Thọ. *Phú Yên Online*. Truy cập từ <https://baophuyen.vn/94/246477/nguoi-cuu-binh-tham-gia-giai-thoat-luat-su-nguyen-huu-tho.html>

34] Báo Phú Yên. (2025). Giải thoát thành công Luật sư Nguyễn Hữu Thọ - Chiến công quan trọng của quân và dân Phú Yên. *Phú Yên Online*. Truy cập từ <https://www.baophuyen.vn/chinh-tri/50-nam-giai-phong-phu-yen/202503/giai-thoat-thanh-cong-luat-su-nguyen-huu-tho-chien-cong-quan-trong-cua-quan-va-dan-phu-yen-7d66238/>

35] Báo Phú Yên. (2025). Dâng hương tưởng niệm Luật sư Nguyễn Hữu Thọ. *Phú Yên Online*. Truy cập từ <https://baophuyen.vn/76/269031/dang-huong-tuong-niem-luat-su-nguyen-huu-tho.html>

36] Báo Công an Nhân dân. (n.d.). Luật sư Nguyễn Hữu Thọ: Một trí thức suốt đời phụng sự Tổ quốc. *Công an Nhân dân điện tử*. Truy cập từ <https://cand.com.vn/Phong-su-tu-lieu/Luat-su-Nguyen-Huu-Tho-Mot-tri-thuc-suot-doi-phung-su-To-quo-i164281/> Bottom of Form